

Särbehandling av lagöverträdare 18–20 år
En kunskapssammanställning

Särbehandling av
lagöverträdare 18–20 år

En kunskapssammanställning

Brå – centrum för kunskap om brott och åtgärder mot brott

Brottsförebyggande rådet (Brå) verkar för att brottsligheten minskar och tryggheten ökar i samhället. Det gör vi genom att ta fram fakta och sprida kunskap om brottslighet, brottsförebyggande arbete och rättsväsendets reaktioner på brott.

ISSN 1100-6676
URN: NBN: SE: BRA-462

© Brottsförebyggande rådet 2012
Författare: Annika Eriksson

Produktion: Brottsförebyggande rådet, Box 1386, 111 93 Stockholm
Telefon 08-401 87 00, fax 08-411 90 75, e-post info@bra.se, www.bra.se

Denna rapport kan beställas hos bokhandeln eller hos Fritzes Kundservice, 106 47 Stockholm
Telefon 08-598 191 90, fax 08-598 191 91, e-post order.fritzes@nj.se

Innehåll

Förord.....	5
Sammanfattning.....	6
Inledning.....	7
Syfte och metod	9
Tillvägagångssätt	9
Urval och omfattning.....	10
Population, intervention, jämförelse och utfallsmått.....	11
Resultat av databassökningarna	11
Avgränsningsproblem	11
Begränsningar i utfallsmåtten	12
Resultat	13
Några inledande fakta om ungdomar och brott	13
Sambandet mellan påföljd och återfall	15
Sambandet mellan arbetsmarknadsanknytning och påföljd ..	20
Effekter och upplevelser av tiden i fängelse	22
Frihetsberövande straff i relation till mognadsprocesser	24
Referenser	26

Förord

I Sverige tas särskild hänsyn till om lagöverträdare är unga. Det gäller i synnerhet åldersgruppen 15–17 år, men även personer mellan 18 och till och med 20 år kan särbehandlas i påföljdssystemet. Särbehandlingen sker i en lindrande riktning och tanken är att straffrättsliga ingripanden mot unga människor ska anpassas till den unges brist på mognad, begränsade erfarenheter och särskilda förhållanden. Att 21 år valts som gräns hänger samman med att det tidigare var myndighetsåldern. Särbehandlingen gäller också verkställigheten av påföljderna och Kriminalvården har idag ett antal särskilda ungdomsavdelningar för 18–21-åringar.

Påföljdssystemet är nu under översyn. Påföljdsutredningen (Ju 2009:11) har bland annat i direktiv att överväga om lagöverträdare i åldern 18–20 år ska behandlas som vuxna lagöverträdare vid straffmätningen och i påföljdsvalet eller i något av dessa avseenden. Påföljdsutredningen har därför vänt sig till Brottsförebyggande rådet och efterfrågat kunskap om eventuella effekter av att inte särbehandla denna grupp. I denna rapport ges ett kunskapsunderlag som belyser olika effekter av frihetsberövande straff för målgruppen i fråga utifrån befintlig kunskap och forskning.

Rapporten har författats av fil.dr Annika Eriksson, Brottsförebyggande rådet.

Stockholm i mars 2012

Erik Wennerström
Generaldirektör

Annika Eriksson
Enhetschef

Sammanfattning

I denna rapport sammanställs kunskap om effekterna av frihetsberövande straff för 18–20-åringar. De gjorda databassökningarna visar dock att denna åldersgrupp sällan särskiljs i forskningen, vilket manar till försiktighet i tolkningarna. Inledningsvis konstateras att befintlig forskning visar att många ungdomar begår något enstaka brott och ett fåtal begår många. De flesta ungdomar som begår brott gör detta under en kortare period för att sedan leva ett välanpassat liv som vuxna. De flesta upphör således med att begå brott efter ungdomstiden.

Det som har studerats mest enligt de gjorda databassökningarna är risken för återfall. Det har studerats i olika sammanhang och med olika fokus. Merparten av studierna visar att kontakter med rättssystemet och frihetsberövande påföljder ökar risker för återfall. Olika institutionaliseringseffekter ses som en förklaring. Fler återfall innebär i sin tur fler brottsoffer och ökade kostnader för samhället med mera. Det bör dock påpekas att några av studierna är mindre tydliga i sina resultat. En annan viktig aspekt är kopplingen mellan påföljd och kommande anknytning till arbetsmarknaden. Merparten av de studier och sammanställningar som utforskats pekar på att frihetsberövande straff för ungdomar påverkar möjligheterna till ett framtida arbete på ett negativt sätt. Sambanden är dock inte helt tydliga.

Det finns också litteratur som belyser en rad olika problem för de ungdomar som befinner sig i fängelse och det lyfts fram att det medför särskilda krav då unga döms till frihetsberövande straff. Vissa studier lyfter fram åldern 18–20 år som en kritisk period för vuxenblivandet. Den inhämtade litteraturen ger också en bild av ungdomstiden som en känslig period. Frihetsberövande straff synes i detta sammanhang utgöra en särskild påfrestning. Utvecklingen från ungdom till vuxen utgör en dynamisk mognadsprocess där en tydlig brytningstid mellan det förra och det senare sällan finns.

Inledning

I Sverige finns en bred förankring och lång tradition av att särbehandla unga lagöverträdare i straffrättsligt hänseende. Detta gäller särskilt åldersgruppen 15–17 år, men även unga personer mellan 18 och 20 år särbehandlas i det svenska påföljdssystemet. Tanken bakom detta är att straffrättsliga ingripanden mot unga människor ska anpassas till den unges brist på mognad, begränsade erfarenheter och särskilda förhållanden. I linje med detta betonas att rätt anpassad vård och behandling är bättre för att motverka fortsatt kriminalitet än samhällsreaktioner som har straffvärdet som sin enda grund (SOU 2004:122).

Det är således inte tillräckligt att fokusera på de brottsliga gärningarna som sådana, utan hela den unges situation måste beaktas (ibid.). Således gäller för dem som fyllt 18 men inte 21 år att de endast får dömas till fängelse ”om det med hänsyn till gärningens straffvärde eller annars finns särskilda skäl till det” (BrB 30 kap 5 §). Lagen fastställer också att vid fängelsestraff ska strafftiden vara kortare för unga under 21 år än för vuxna vid motsvarande brott. Vidare, om någon begått brott innan han eller hon fyllt 21 år så ska ”hans eller hennes ungdom beaktas särskilt vid straffmätningen” samt ”För brott som någon har begått innan han eller hon fyllt 21 år får inte dömas till svårare straff än fängelse i tio år.” (BrB 29 kap 7 §).

Även i själva verkställigheten av påföljderna betonas särbehandlingen. Kriminalvården har i dag särskilda ungdomsavdelningar för 18–21-åringar på fem olika anstalter: Luleå, Täby, Kristianstad, Hällby och Borås. Utöver detta finns platser särskilt avsedda för ungdomar, så kallade riktmärkesplatser, på ett antal anstalter. Den 1

oktober 2010 fanns 180 ungdomar mellan 18 och 20 år i fängelse, vilket motsvarar 3,35 procent av det totala antalet intagna.¹

Påföljdssystemet är nu under översyn. Den pågående Påföljdsutredningen (Ju 2009:11) har bland annat i direktiv att undersöka om särbehandlingen av unga lagöverträdare i åldern 18–20 år i påföljdssystemet kan tas bort eller minska. Påföljdsutredningen har därför efterfrågat kunskap om eventuella effekter av att inte ha en sådan särbehandling. Är exempelvis fängelsestraff särskilt skadligt för åldersgruppen? I denna rapport ges ett kunskapsunderlag som utifrån befintlig kunskap och forskning belyser nämnda frågeställning.

---

¹ Andelen intagna mellan 18 och 20 år ligger tämligen konstant på mellan 3 och 4 procent sedan år 2003. (Kriminalvårdens hemsida, Statistikportalen).

Syfte och metod

Syftet med översikten är att utifrån befintlig forskning sammanställa den kunskap som finns om effekter av särbehandlingen av 18–20-åringar på brottslighet, arbetsmarknadsanknytning och/eller andra indikatorer på anpassning till samhället. Finns det forskning som visar att de negativa effekterna av frihetsberövande straff är större för denna grupp unga lagöverträdare än för äldre vuxna och hur påverkas livssituationen för ungdomarna i den aktuella åldern?

Andra frågeställningar som det efterfrågas kunskap om rör exempelvis eventuella störningar i skolgång, störningar i arbetsmarknadsanknytning, störningar i mognadsprocessen, institutionaliseringseffekter, exponering för andra högriskpersoner samt återfallsrisk. I den mån det identifieras i forskningen, måste även frågan om positiva effekter av frihetsstraff för målgruppen behandlas.

Tillvägagångssätt

Kunskapsöversikten har tagits fram på ett så systematiskt sätt som möjligt och transparens i tillvägagångssättet har eftersträvat. Förebilden har varit den typ av metod som används i Campbell Collaborations systematiska översikter, även om någon regelrätt sådan översikt inte har låtit sig göras på grund av snäva tidsramar. Processen som använts beskrivs kortfattat nedan.

Brå har sökt efter tillämpliga artiklar och publikationer i ett flertal relevanta databaser. Inledningsvis fastställdes olika inklusions- och exklusionskriterier för vilka artiklar och publikationer som skulle ingå. Som stöd upprättades en variant på ett så kallat PICO-protokoll², där population, intervention, jämförelser samt utfallsmått avgränsas. Efter provsökningar i databaserna fastställdes

---

² Population, Intervention, Comparison och Outcomes.

olika sökord.³ Informationsspecialister vid Polishögskolans bibliotek gjorde därefter sökningar i databaserna. Ansvarig utredare vid Brå granskade sedan de abstracts (sammanfattningar av vetenskapliga artiklar) som identifierades mot bakgrund av de fastställda inklusions- och exklusionskriterierna. De artiklar och publikationer som föreföll vara relevanta beställdes och lästes i fulltext. De artiklar som inte matchade kriterierna sorterades bort. Kvarvarande artiklar och publikationer utgör stommen till kunskapsöversikten. Av särskild relevans är befintliga metaanalyser och systematiska översikter. Utöver databassökningar har även ett urval av webbplatser genomförts. Syftet med detta var att hitta relevanta rapporter och bakgrundsmaterial som inte återfinns i databaserna, exempelvis en del forskning som publicerats av statliga myndigheter.

Urval och omfattning

Sökkriterierna har avgränsats för att matcha frågeställningen och hålla omfattningen av litteraturen på en rimlig nivå. Avgränsningarna redogörs för nedan.

Endast artiklar och publikationer där påföljden (och effekter av denna) innebär frihetsberövande har inkluderats. Studier som enbart innefattar påföljd i öppna former och andra alternativa påföljder har därmed uteslutits. Studier där dömda till alternativa påföljder utgör jämförelsegrupp eller kontrollgrupp till frihetsberövande straff ingår dock.

Materialet har också avgränsats geografiskt. Endast studier utförda i länder där ungdomars och unga vuxnas situation och livsvillkor är någorlunda jämförbara med Sverige har inkluderats. Sökningen har begränsats så att endast studier från Norden, Västeuropa, Nordamerika samt Oceanien (Australien och Nya Zeeland) inkluderats. Inkluderingen av publikationer har dessutom avvägs från fall till fall. Exempelvis kan organiseringen av och innehållet i frihetsberövande straff skilja sig avsevärt åt mellan länder i de ovan nämnda geografiska områdena jämfört med svenska förhållanden. Även mellan länder med relativt lika förutsättningar saknas exempelvis konsensus om hur ungdomsbrottsligheten straffrättsligt ska hanteras (Tonry och Doob 2004).

Av praktiska skäl har endast studier skrivna på svenska, norska, danska och engelska inkluderats. En tidsmässig avgränsning har också gjorts i sökningarna. Endast studier publicerade mellan 1995 och 2010 har eftersökts (de senaste 15 åren). Det finns dock vissa undantag. Det gäller exempelvis hänvisningar till specifika teoretiska resonemang samt till viss litteratur med stor genomslagskraft som publicerats tidigare än den avgränsade perioden.

---

³ Så som: young offenders, youth offenders, young adults. incarceration, incapacitation, effects, unga lagöverträdare, ungdomsbrottslingar, ungdomsbrottslighet, påföljder, brottspåföljder, fängelse(straff), frihetsberövande, family disruption, prison, juvenile delinquency, juvenile sentencing, juvenile detention, juvenile corrections effectiveness, juvenile treatment methods, juvenile offender rehabilitation, juvenile sentencing.

Population, intervention, jämförelse och utfallsmått

Populationen utgörs i första hand av unga lagöverträdare mellan 18 och 20 år. Denna avgränsning har dock varit svår att hålla varför åldersspannet har utvidgats något (se nedan).

Interventionen har i sökningarna avgränsats till frihetsberövande straff, oavsett programverksamhet, behandlingsfilosofi etc. När det gäller primärstudier har vissa studiedesigner prioriterats. Det gäller företrädesvis randomiserade kontrollerade studier och kvasiexperimentella studier. Även studier av hög kvalitet med en pre- och postmätning har eftersökts. På grund av det undersökta områdets karaktär och frågeställningar har longitudinella studier med relevans för ämnet också inkluderats, likaså vissa kvalitativa studier av intresse, exempelvis intervjustudier. Befintliga metaanalyser och systematiska kunskapsöversikter har särskilt prioriterats.

Framför allt är två jämförelsegrupper/kontrollgrupper till gruppen 18–20-åringar som dömts till fängelse relevanta i sammanhanget: för det första 18–20-åringar som är föremål för andra typer av interventioner än fängelse, för det andra om populationen ställs i relation till vuxna som dömts till frihetsberövande straff.

Utfallsmåtten knyter an till de effekter som nämnts tidigare beträffande återfallsrisk och störningar på olika livsområden. Som nämnts har dock andra typer av studiedesigner inkluderats, varför det inte alltid är relevant att tala om vare sig jämförelsegrupp/kontrollgrupp eller specifika utfallsmått.

Resultat av databassökningarna

Databassökningarna genererade totalt närmare 1 520 abstracts. Ett tiotal av dem visade sig vara dubletter. 117 artiklar/publikationer hämtades in i fulltext. Resterande abstracts (knappa 1 400) visade sig vara så kallat brus som utslöts. Merparten av bruset utgörs av litteratur som inte har någon relevans för frågeställningarna i översikten. I ett mindre antal fall matchade abstracten inte sökkriterierna av andra anledningar, exempelvis i fråga om geografisk region eller att de var författade på ett språk utöver avgränsningarna. Att ett relativt stort antal abstracts utslöts är inte ovanligt när man använder denna arbetsmetod. Hur väl sökkriterierna än sätts, är det mer regel än undantag att denna typ av brus uppkommer.

Av de dokument som inhämtades i fulltext visade sig dryga 40 stycken vara av mer eller mindre intresse. Denna litteratur utgör således basen för översikten. Utifrån referenser och litteraturlistor som finns i de inkluderade fulltexterna samt från webbplatser har en del ytterligare litteratur inhämtats.

Avgränsningsproblem

Ett stort problem som påverkat arbetet är att gruppen 18–20 år sällan avgränsas i litteraturen. Det finns exempelvis metaanalyser där ungdomar mellan 12 och 21 år inkluderats utifrån olika studier. I andra studier har man slagit samman ungdomar i ålderskategorin 14–20 år alternativt 16–24 år eller valt att studera ungdomar i åldern 16–19 år. Det finns också exempel på studier där det helt en-

kelt är väldigt oklart vilken ålder det är som utgör populationen. I dessa fall har ibland mer övergripande resonemang kunnat användas i översikten, och i vissa fall har aspekter som enligt studierna tydligt är giltiga för samtliga åldrar kommit till användning. Användbarheten har noga övervägts från fall till fall och med stor försiktighet för att inte inkludera resultat som explicit är kopplade till andra ålderskategorier är den som är i fokus för denna översikt. I den mån resonemangen i det följande också rör andra åldrar än den som här är i fokus, kommer detta tydligt att anges.

Centrala begrepp kan också ha olika innebörd. ”Juvenile” – för att återknyta till resonemanget ovan om åldrar – tillämpas bland annat på olika sätt. I exempelvis Japan inkluderar man i detta alla under 20 år, i Skottland framför allt dem mellan 16 och 21 år och i Kanada, England, Wales och USA dem under 18 år (Muncie och Goldson 2006, s. 202). Enligt annan litteratur innefattar ”juvenile offenders” unga personer mellan 12 och 21 år⁴. Även andra centrala begrepp kan laddas med olika innebörd, vilket manar till försiktighet i hanteringen av litteraturen och i slutsatser.

Det bör också påpekas att den största delen av litteraturen uppehåller sig i andra förhållanden än det svenska. Resultaten från studier i exempelvis USA är inte helt enkla att överföra till svenska sammanhang. Stor hänsyn har tagits till detta, men det bör också beaktas i den fortsatta läsningen.

Begränsningar i utfallsmåtten

Det absolut vanligaste utfallsmåttet i de studier som hanterats är återfall. Villettaz, Killias och Zoder (2006, se även Penney och Moretti 2005) menar att det är överraskande att indikatorer på social integration, så som familjestörningar, arbetslöshet, psykisk hälsa, ekonomiskt bistånd, skulder och intäkter som är viktiga för att kunna bedöma långsiktiga effekter av frihetsberövande straff (jämfört med andra typer av sanktioner) har studerats i så liten utsträckning i samband med randomiserade, kontrollerade studier på området. Viss information om andra viktiga aspekter, exempelvis arbetsmarknadsanknytning, återfinns dock i några longitudinella studier. Den relativt sparsmakade informationen om andra variabler begränsar emellertid analyserna.

---

⁴ Se exempelvis Garrido och Morales (2007) som i sin tur hänvisar till en mängd författare i detta avseende.

Resultat

Resultatredovisningen inleds med några allmänna ord om ungdomar och brottslighet utifrån befintlig forskning. Därefter följer ett avsnitt om hur påföljder för ungdomar relaterar till återfall och efter detta ett avsnitt om hur möjligheterna till arbetsmarknadsanknytning kan påverkas. Därpå följer ett kortare avsnitt om ungdomars upplevelser av tiden i fängelse och till sist ett avsnitt som knyter an till mög-nadsprocesser. Rapporten avslutas med en kortare sammanfattning.

Några inledande fakta om ungdomar och brott

Det finns tämligen omfattande forskning om ungdomsbrottslighet. Orsakerna till att ungdomar begår brott har studerats flitigt inom exempelvis sociologin och kriminologin. Ett genomgående resultat från denna forskning är att de flesta individer i någon utsträckning begår brott under ungdomsåren (Brå 2009). Utöver detta går det att dra två slutsatser:

- Många ungdomar begår något enstaka brott och ett fåtal begår många. Få brott är grova.
- Ungdomsbrottsligheten är episodisk till sin karaktär. De flesta ungdomar som begår brott gör detta under en kortare period, för att sedan att leva ett välanpassat liv som vuxna (ibid.).⁵

Att de flesta upphör med att begå brott efter ungdomstiden tillskrivs inte sällan förändringar i den sociala situationen beträffande an-

---

⁵ För översikter och presentationer av kriminologiska teorier om orsaker till brott och hur olika faktorer är kopplade till brottslighet, se exempelvis Brå 2009 och Lilly, Cullen och Ball 2007 samt Farrington 2008 för en översikt om livsförloppsteorier.

knytning (sociala band) till arbetsliv, äktenskap med mera. Med åldern sker förändringar i livet som minskar risken för brott, vilket belysts i olika studier.

Ett sådant exempel som rönt uppmärksamhet är Laub och Sampsons studier (1993, 2003, se även Laub, Sampson och Sweeten 2008) som utifrån ett livsförloppsperspektiv utvecklat en teori om "åldersgraderad informell social kontroll". Den formella och informella sociala kontrollen varierar med ålder och livsförlopp. Förändringar i de sociala banden till samhället över tid antas inverka på om risken för kriminella handlingar ökar eller minskar. Grundtanken är att brottslighet och normbrytande beteende är mer sannolikt när en individs sociala band till samhället är svaga. Brottslighet och samhällets reaktion på denna – inte minst frihetsberövande straff – kan förstärka en redan ogynnsam karriär, med svaga band till det konventionella samhället som följd, vilket i sin tur ökar risken för fortsatt brottslighet. Laub och Sampson talar om "kumulativ ofärd" (cumulative disadvantage) som mest explicit genereras av de negativa konsekvenserna av brottslighet och reaktioner på detta. Olika händelser som inträffar lite senare i livet, så som arbetsmarknadsanknytning och äktenskap, tillför socialt kapital och kan innebära vändpunkter ("turning points") för en individ. Händelserna bidrar med bindningar och informell social kontroll, vilket kan minska brottsdeltagande.

Terri Moffitt (1993) har också tydliggjort hur brottsligheten når sin kulmen bland ungdomar i 17-årsåldern för att sedan ganska hastigt minska (se även Gottfredson och Hirshi 1990, 2001). De flesta ungdomar upphör med brott när de når 19–20-årsåldern. Enligt Moffitt är det en liten grupp vars kriminalitet består in i vuxenlivet. Hon har studerat hur brottslighet och annat normbrytande beteende utvecklas i olika stadier under livet. Utifrån nyzeeländsk data urskiljs två huvudgrupper: ungdomstidsbegränsat respektive livstidspersistent antisocialt beteende – två grupper som tar skilda vägar när det gäller brottslighet utifrån olika sociala och individuella faktorer. Den förra (och den största gruppen) både debuterar och upphör med brottslighet under tonåren. Dessa ungdomar har jämförelsevis ett lägre antal riskfaktorer kopplade till sig. För den livstidspersistenta gruppen förhåller det sig annorlunda. De debuterar med brottslighet tidigare, och de fortsätter att begå brott långt upp i vuxen ålder.

Orsakerna till det tidigare antisociala beteendet grundar sig enligt Moffitt i neuropsykologiska och temperamentsmässiga problem, som bland annat yttrar sig i låg verbal förmåga, hyperaktivitet, uppmärksamhet, negativa känslor och låg impuls kontroll. Problemen antas ha sin grund i en kombination av medfödda och miljömässiga faktorer. Risken för varaktigt antisocialt beteende är som störst när de neuropsykologiskt sårbara barnen utsätts för brister i hemmiljön. Enligt Moffitt finns det också en kumulativ kontinuitet, där problemen under den tidiga barndomen leder till problem senare inom olika områden, vilket ytterligare förstärker risken för fortsatt antisocialt beteende. Avbruten skolgång, drogmissbruk och anstaltsvistelser försvårar exempelvis en gynnsam social anpassning senare i livet. I den ungdomstidsbegränsade gruppen däremot, mins-

kar motivationen att begå brott när de börjar närma sig vuxenlivet. Konsekvenserna av att begå brottsliga handlingar upplevs snarare som riskfyllda och oattraktiva, än belönande. Jämfört med den livstidspersistenta gruppen har man inte samma problematiska bakgrund, man har färre följdproblem och fler handlingsalternativ för att kunna leva ett ordnat liv. Återgången till en konventionell livsstil kan dock försenas om en ungdom drar till sig de ”snaror” som ovan nämnts, så som ett frihetsberövande straff eller missbruk (se Moffitt 2008).⁶

Sambandet mellan påföljd och återfall

Som tidigare nämnts är återfall det som flitigast studerats i den inhämtade litteraturen. I det följande redovisas vad forskningen säger om riskerna för återfall kopplade till kontakter med rättsväsendet och påföljder, bland ungdomar generellt och bland 18–20-åringar specifikt. Det finns ett antal metaanalyser och systematiska kunskapsöversikter på området samt ett antal studier av relevans. Trots att återfall är den gemensamma nämnaren kan fokus skifta och olika aspekter lyfts fram.

En utgångspunkt i detta sammanhang är några av de metaanalyser som Mark Lipsey gjort (2009, 1998, 1995). Metaanalyserna är dock inte strikt avgränsade till att gälla 18–20 åringar. I metaanalysen från 2009⁷ ingår ungdomar mellan 12 och 21 år (medel 15,5 år). 22 procent av dem befann sig inom kriminalvårdens institutioner. Utfallsmåttet gällde återfall inom en 12-månaders period efter avslutad intervention. Återfallen kontrollerades bland annat mot olika behandlingsfilosofier (övervakning, avskräckning, disciplin, reparativ rättvisa, rådgivning, färdighetsträning samt multipla åtgärder) samt i vilken grad rättssystemet involverades. Graden av övervakning verkar i detta sammanhang vara mindre viktig. Enligt metaanalysen är det just de olika behandlingsfilosofierna som ger starkast utfall på återfall: Effekterna av interventioner med liknande behandlingsfilosofi för ungdomar med liknande karakteristiska skiljer sig inte märkbart åt när detta sätts i relation till graden av övervakning. Det vill säga, om interventionen avtjänas i fängelse eller i mer öppna sammanhang spelar mindre roll. I metaanalysen från 1998 påvisas samma resultat, med en något större positiv effekt för dem i icke-institutionella miljöer jämfört med dem på institution. Den skillnaden är dock inte statistiskt signifikant. De behandlingsinriktningar som kan klassificeras som terapeutiska visar sig ha störst positiv effekt, medan avskräckning och disciplin har negativ effekt på återfall, det vill säga en ökad risk för återfall.

Lipsey menar i allmänhet utifrån olika studier att det finns tre faktorer som har starkast koppling till vilka effekter olika interventioner har: typ av behandling, kvantitet och kvalitet av behandlingen samt karakteristika hos dem som är föremål för interventionen. Av

---

⁶ Det finns ett resonemang om att Moffitts taxonomi är något förenklad (se exempelvis Brå 2009). Moffitt själv (2008) lyfter också fram ”oväntade grupper” som faller utanför taxonomin och som det behövs mer forskning om.

⁷ I metaanalysen ingår 361 primärstudier och 548 forskningspopulationer, från perioden 1958 till 2002. Metaanalysen är en uppdatering av den som publicerades 1998.

dessa tre faktorer har den sist nämnda (ålder, kön och etnicitet) relativt dåligt samband med interventionernas effekter ifråga om återfall, enligt den forskning Lipsey har analyserat. Det vi vet minst om är kön, då få studier fokuserar på eller inkluderar kvinnor. Det tydligaste sambandet som rör personliga karakteristika och återfall återfinns inom riskområdet, där ”högriskungdomar” (exempelvis med tidigare brottsbelastning) återfaller i högre grad. I metaanalysen från 1998 pekar Lipsey också på att effektstorlekar påverkas av implementering och programintegritet – ju bättre implementerat och ju högre programintegritet, desto bättre utfall. Det sistnämnda gäller dock effekten av olika behandlingsprogram på institution.

Lösel (1995) problematiserar återfall som utfallsmått i sin översikt över olika metaanalyser på området. Detta mot bakgrund av diverse metodologiska problem, exempelvis studier med kort uppföljningstid eller där hänsyn endast tas till lagöverträdelse som kommer rättsväsendet till känna. Han konstaterar dock, att jämföra med Lipsey ovan, att effektstorlekarna för behandling i regel är större då denna sker i icke-institutionella miljöer jämfört med i fängelser och andra stängda institutionsmiljöer. Lösel (1996) menar att detta kan tillskrivas fyra faktorer:

- Deprivation och negativa institutionaliseringseffekter kan undvikas i icke-institutionella miljöer.
- Negativ gruppåverkan bland ungdomarna kan undvikas i de mer öppna formerna.
- Det är lättare att involvera familj och andra för ungdomen viktiga personer i öppna behandlingsformer.
- Kognitiva och beteendemässiga färdigheter som fås genom behandling kan i fängelset inte testas i verkliga situationer direkt, utan måste skrinläggas till ett senare tillfälle.

Sherman et al. (1998) pekar i sin kunskapsöversikt också på att rehabiliteringsprogram för såväl vuxna som ungdomar minskar risken för återfall när behandlingen matchar relevanta riskfaktorer hos individerna. Däremot fungerar inte mer vaga och ostrukturerade behandlingsformer.

Redondo, Sanchez-Meca och Garrido (1999)⁸ fokuserar i en metaanalys på resultat från program inom kriminalvården i olika europeiska länder. Översikten baseras på studier publicerade mellan 1980 och 1991 varav sex stycken inriktar sig på 16–21-åringar och 15 stycken inkluderar både vuxna och ungdomar. Cirka 75 procent av de studerade programmen uppvisade lägre återfall än de kontrollgrupper som användes i respektive studie. Resultaten var också bättre för dem under 21 år, jämfört med vuxna. De program som hade sin bas inom ungdomsvården var dubbelt så effektiva jämfört med programmen i fängelse för vuxna, som hade lägst effektivitet i fråga om återfall. Samma resultat visar sig i en uppdatering av den europeiska metaanalysen från 2002 (Redondo, Sanchez-Meca och Garrido 2002). Ungdomsvården hade enligt studierna störst positiv

---

⁸ Se även Redondo, Sanchez-Meca och Garrido 1997.

effekt. Två senare systematiska kunskapsöversikter (Garrido och Morales 2007, Morales, Garrido och Sanchez-Meca 2010) är inriktade på grova ungdomsbrottslingar mellan 12 och 21 år (grova i termer av våldsamma och/eller kroniska).⁹ Utfallsmåttet återfall är här kopplat till effekten av olika typer av behandling bland ungdomar på kriminalvårdens institutioner (det vill säga behandling kontra icke-behandling) och inte till påföljden frihetsberövande straff i relation till andra mer öppna påföljder. Dessa studier har således mindre relevans för denna kunskapsöversikt. Slutsatsen som dras är i alla fall att behandling har viss positiv effekt (och således att det är bättre att implementera behandlingsprogram inom kriminalvården än att inte göra någonting alls), men att det är svårt att isolera vilka komponenter som är verksamma.

En systematisk kunskapsöversikt inom ramen för Campbell Collaboration rör effekterna av sanktioner som innebär någon typ av frihetsberövande åtgärder jämfört med alternativa sanktioner, exempelvis böter eller behandling som inte innebär att individen frihetsberövas (Villettaz, Killias och Zoder 2006). Man hittade 23 studier, publicerade mellan 1961 och 2002, som mötte de minimikrav som Campbell Collaboration ställer. Av dessa är fyra stycken kontrollerade studier och en har en experimentell design. Två av dem rör ungdomar ("youths") och tre rör vuxna. En metaanalys gjordes över de sist nämnda fem studierna.¹⁰ Metaanalysen visar en positiv tendens för de icke-frihetsberövande straffen (där utfallsmåttet är återfall), men resultaten är inte statistiskt signifikanta. Enligt författarna är den säkraste slutsatsen utifrån dessa resultat att de båda strafftyperna inte skiljer sig åt beträffande återfall på ett sådant sätt som inte slumpen kan förklara. Man tillägger också att denna bild kanske hade förändrats om också metodologiskt svagare studier (utan matchning av kontrollgrupperna, där eventuella skillnader inte kontrollerades för) hade inkluderats.

I en kunskapssammanställning där basen utgörs av longitudinella studier (Huizinga och Henry 2008) belyses effekten av att bli gripen¹¹ av polis och/eller att få en påföljd. I den sammanfattande diskussionen drar författarna en rad slutsatser, men det bör beaktas att ålderskategorierna inte är helt avgränsade till att gälla 18–20-åringar (i studierna som ingår i sammanställningen är åldern på forskningspopulationerna inte alltid helt tydliga). Huizinga och Henry menar att longitudinella studier visar att tonåringar och unga vuxna som gripits av polis lika eller mer sannolikt återfaller i brott jämfört med dem i kontrollgrupper som enligt självrapporteringsstudier begått brott men inte gripits. Resultaten beskrivs som tämligen robusta, då samma resultat påvisas både över tid och i studier från olika länder. Av de 19 studier de använder som underlag, visar endast två stycken att denna typ av kontakter med rättsväsendet minskar avvikande/kriminellt beteende. Enligt resterande 17 studier ökar risken för brottslighet eller är oförändrat. Kunskapssammanställningen

---

⁹ Däremot begränsades inte det geografiska området för studierna till Europa, som de tidigare nämnda översikterna av samma forskarteam.

¹⁰ I denna fas uteslöts alltså kvasiexperimentella studier, som anses metodologiskt svagare och mindre pålitliga.

¹¹ I den engelska originaltexten används ordet "arrest".

visar också, enligt Huizinga och Henry, att påföljder¹² inte har någon effekt, alternativt ökar risken för återfall. 14 av 16 genomgångna studier visar detta tydligt, en visar på minskad brottslighet och en är mer otydlig i fråga om återfall relaterat till olika sanktioner. Detsamma gäller strängheten på straff. Strängare straff leder antingen till att återfallen ligger kvar på samma nivå eller att de ökar.

Databassökningen genererade ett stort antal träffar på litteratur som beskriver det amerikanska "transfersystemet", enligt vilket ungdomar kan provas i domstol som vuxna och dömas till fängelse för vuxna (ålder och typ av brott för då detta kan bli aktuellt skiftar mellan olika delstater). Merparten av denna litteratur har uteslutits, då det framför allt rör ungdomar under 18 år. Vissa av förhållandena kan också vara svåra att översätta till en svensk kontext men en del underliggande resonemang är säkerligen giltiga även här. Rent åldersmässigt innebär det också att en del av ungdomarna som är yngre än 18 år då de döms till påföljd i fängelse för vuxna, kommer att vara 18–20 år då de avverkar delar av straffet.¹³ Det kan därför vara intressant att kort nämna några övergripande resultat beträffande effekterna av detta system. Redding (2010) har sammanställt en rad studier för att undersöka såväl de allmänpreventiva som de individualpreventiva effekterna av systemet. Beträffande *allmänprevention* är resultaten från befintlig forskning enligt Redding något inkonsekventa, vilket innebär att man inte kan dra några säkra slutsatser. Merparten av forskningen tyder på att reglerna har liten eller ingen allmänpreventiv effekt rörande grova ungdomsbrott. Myers (2005) drar samma slutsats i sin genomgång över studier om systemets allmänpreventiva effekter. Redding (2010) refererar till sex storskaliga publicerade studier som fokuserar på systemets eventuella *individualpreventiva* effekter. Dessa visar sammantaget mycket konsekvent (oavsett urval och metod) att de ungdomar som förts över till systemet för vuxna generellt återfaller i högre grad än de som hanterats inom ungdomssystemet (se även Redding 2003 och Bishop 2000). Enligt en av de studier som Redding refererar till (Fagan 1996) återfaller också de ungdomar som döms till villkorlig dom i en sedvanlig brottmålsdomstol i högre grad, jämfört med ungdomar som döms till ungdomsfängelse.

Enstaka exempel på studier av detta överföringssystem är intressanta, där studiedesignen medför relevanta jämförelser och/eller där mer utförliga resonemang om ålder finns. Ett sådant exempel är Myers kvasiexperimentella studie (2003). Här jämförs 415 ungdomar dömda inom ungdomssystemet med 79 stycken som fördes över till vuxensystemet. Ungdomarna var i snitt drygt 16 år men de som fördes över till systemet för vuxna var i regel närmare ett år äldre. Enligt Myers har systemet med överföringen en kriminogenisk effekt. Överföringen till vuxensystemet bidrar till att öka omfattning-

---

¹² Huizinga och Henry talar allmänt om "påföljd" jämfört med "icke-påföljd" då de summerar studierna. Av de enskilda studierna framgår att det rör sig om någon form av påföljd inom kriminalvården (till skillnad från inom socialtjänst).

¹³ Enligt studier är tiden mellan gripande och dom också längre för de ungdomar som förs över varför många ungdomar är 18 eller 19 år när de börjar avtjäna straffet, även om de var 17 när brottet begicks. (Bishop 2000).

en och allvarligheten i framtida lagöverträdelser bland de ungdomar som exkluderas från ungdomsdomstolarna. Myers resonerar kring olika anledningar till den större mängden återfall bland de överförda ungdomarna. En sådan tänkbar anledning kan vara att det finns bättre behandlingsmöjligheter att tillgå inom ungdomsvården. En annan orsak kan vara att fängelsetiden fungerar som "en skola i brott" där ungdomarna lär av de vuxna. Den tredje anledningen som Myers anför är olika aspekter av stämplingsteorin, exempelvis att sådan stämpling exkluderar individer från mer konventionella aktiviteter som arbete och skola och att de sociala banden därmed försvagas (se även Bishop 2000). Trenden har varit att allt fler ungdomar prövas som vuxna, men enligt Myers (2005) skulle det vara mer logiskt att i stället höja åldern för ungdomsdomstolarnas ansvarsområden så att fler döms inom ramen för detta system. På så sätt skulle man kunna undvika många av de negativa konsekvenserna av att som ung spendera tid i fängelse.

Huizinga et al. (2004) jämför i en studie rättssystemen och dess effekter i Tyskland (Bremen) och i USA (Denver) beträffande ungdomar mellan 14 och 20 år. I vissa av analyserna särskiljs 18–20-åringarna och betecknas som "unga vuxna". Det är alltså två olika reaktionssystem som jämförs, där det amerikanska är mer straffinriktat och strängare, medan det tyska är mildare och mer inriktat på att avleda ungdomarna från straffrättsprocessen. Det empiriska materialet baseras på longitudinella studier. Enligt studien är de som fått en mer genomgripande påföljd¹⁴ som unga vuxna mer inblandade i brott som vuxna, jämfört med dem där kontakterna med rättssystemet inte lett till någon sådan påföljd. De begår dessutom fler brott som vuxna jämfört med dem som enligt självrapporteringsstudier också begått brott men som aldrig upptäckts. Resultaten är mer tydliga i Bremen, jämfört med Denver. De kvarstår även när man kontrollerar för en rad faktorer, så som graden av tidigare normbrytande beteende, umgänge med normbrytande kamrater, gängdeltagande och kön. Det mildare reaktionssystemet i Tyskland framstår som minst lika effektivt som det strängare när det gäller att förebygga fortsatt kriminalitet. Författarna drar slutsatsen att om målet med straff är att förhindra eller reducera framtida kriminalitet, så verkar ett strängare straffsystem inte ha den önskvärda effekten.

Några svenska studier som explicit lyfter fram 18–20-åringar i relation till de frågeställningar som här är relevanta har inte påträffats i databassökningarna. Däremot kan det vara på sin plats att nämna några uppföljningar från den svenska kriminalvården. Här finns uppgifter om personer under 25 år, men någon särredovisning av 18–20-åringar görs inte. Jämförelser av särskilda riskgrupper utifrån kombinationer av ålder och tidigare belastning uppdelat på olika kriminalvårdspåföljder och brottstyper visar att unga under 25 år ofta återfinns bland dem som har högst återfallsrisk (Pettersson 2009). Enligt Kriminalvårdens uppföljning (Krantz och Lindsten

---

¹⁴ På grund av olikheterna i straffsystemen de båda länderna emellan (där Tyskland har ett mildare system jämfört med USA) skapade Huizinga et al. en skala i tre steg: ingen påföljd, åtalsunderlåtelse/motsvarande samt frihetsberövande straff.

2008) av återfall till och med år 2006 visar ett flertal delgrupper med unga klienter (under 25 år) på höga återfall. Kännetecknande för dessa grupper är att de som återfaller sedan tidigare har varit dömda till fängelse eller frivård. Återfallen sker efter flera olika påföljder, men medellånga (fängelse över två månader men under två år) eller långa fängelsestraff (fängelse två år eller längre) dominerar. De högsta återfallen bland de unga kännetecknas av personer som är

- tidigare dömda till fängelsevistelse
- dömda för tillgreppsbrott
- frigivna från ett långt eller medellångt fängelsestraff.

Sammanfattningsvis har risken för återfall för ungdomar i fängelse studerats i olika sammanhang och med olika fokus. Målgruppen 18–20 år är sällan avgränsad i materialet, men innefattas ofta i de refererade studierna, och merparten av resonemangen torde vara applicerbara på gruppen. Lejonparten av studierna visar att kontakter med rättssystemet och frihetsberövande påföljder har en negativ inverkan på ungdomarna, i förhållande till ökade risker för återfall. Forskning från USA som studerat effekterna av att straffrättsligt behandla unga personer som vuxna, genom överföring till det vanliga straffrättsystemet, visar också att detta innebär en förhöjd risk för återfall. Framför allt tillskrivs detta olika institutionaliseringseffekter, i den mån förklarande resonemang förs. Det bör dock påpekas att några av studierna är mindre tydliga i sina resultat. Det finns exempelvis studier som pekar på att andra komponenter än det institutionella sammanhanget är viktiga för effekterna.

Sambandet mellan arbetsmarknadsanknytning och påföljd

Relationen mellan arbete och kriminalitet har belysts i olika sammanhang. Arbetsmarknadsanknytning kan vara en viktig faktor till att man upphör med en livsbana kantad av brott. Ett arbete kan innebära att vardagen får struktur och rutiner som ger färre möjligheter och tid till brott, det ger en regelbunden inkomst, medför en viss direkt social kontroll, det kan förändra ens självuppfattning med mera.¹⁵ På grund av dessa skäl utgör ett stabilt arbete, enligt Laub och Sampson (2003), en viktig del i processen för att upphöra med brott. Att få ett arbete kan, som tidigare nämnts, på liknande sätt som att träffa en livspartner, utgöra en ”turning point” för att upphöra med kriminalitet. Sambandet mellan arbete och kriminalitet är dock inte glasklart och tolkningarna går isär. Inträdet till arbetsmarknaden sammanfaller ofta med en viss ålder. Samtidigt finns det som tidigare nämnts, en relation mellan ålder och kriminalitet – nivån av brottslighet stiger under de tidiga tonåren, når sin högsta punkt under mitten och sena tonåren, för att därefter klinga av –

---

¹⁵ Detta kan självklart problematiseras. Det finns exempelvis brott där ett arbete kan utgöra en förutsättning för att brottet över huvud taget ska kunna begås, såsom stölder från arbetsplatser och olika typer av förskingring (se exempelvis Matsueda och Heimer 2000).

tillika olika tolkningar av denna relation (Uggen 2000, se även exempelvis Hirschi och Gottfredson 2001 där sambandet problematiseras). Uggen (2000) har exempelvis utvärderat ett storskaligt försök med ett arbetsmarknadsprogram i nio stora amerikanska städer. Målgrupperna var bland annat lagöverträdare och tunga drogmissbrukare. Utvärderingen visar att brottsligheten inte minskade bland dem som fick arbete jämfört med dem i en kontrollgrupp, som inte fick arbete genom programmet. Enligt studien kan dock arbete utgöra en "turning point" för dem över 26 år. Arbetsmarknadsprogrammet hade däremot ingen effekt för de yngre i fråga om kriminalitet.

Arbetsmarknadsanknytning är ett relevant utfallsmått även för vår del. Vilken effekt har en fängelsevistelse för 18–20-åringar med avseende på möjligheterna att komma in på (den legala) arbetsmarknaden? Som tidigare nämnts är detta mindre belyst som utfallsmått i forskningen, i alla fall enligt de gjorda databassökningarna. Några studier kan dock nämnas som explicit knyter an till detta, även om just åldersgruppen 18–20 år är svår att avgränsa.

Sampson och Laub (2001) fann att längden på ett frihetsberövande straff hade negativ effekt på anknytning till arbetsmarknaden (job stability), både bland ungdomar och unga vuxna. Ju längre straff, desto större hinder för ett stabilt arbete. Freeman konstaterar utifrån sina studier att fängelse är den faktor som mest förhindrar ett arbete (Freeman i Sampson och Laub 2001). I den tidigare nämnda studien där reaktionssystemen i Bremen och Denver jämförs, analyseras också hur påföljder¹⁶ påverkar möjligheten till att få ett arbete (Huizinga et al. 2004). Jämförelserna görs på hela den studerade gruppen, det vill säga åldern 14–20 år sammanslaget (18–20-åringarna särskiljs dessvärre inte i denna del av studien). Tidsperspektivet är också något kort, då den sista mätningen görs när personerna i studien är 24 år. Enligt analyserna har de ungdomar i Bremenpopulationen som fått en påföljd svårare att få ett arbete som kräver någon form av yrkesutbildning. Vid en kontroll av andra variabler verkar inte normbrytande beteende i sig ha någon större effekt på framtida yrkesliv (se Hagan nedan för ett exempel på motsatt resultat). Medan en påföljd i Bremen-populationen minskar möjligheten till ett stabilt arbete eller ett som kräver utbildning, ökar en påföljd i Denverpopulationen risken för arbetslöshet. Sammantaget drar forskarna slutsatsen att straffrättsliga påföljder för ungdomar verkar ha en liten men skadlig effekt på arbetslivet som vuxen.

De ovan redovisade resultaten är i linje med dem som Huizinga och Henry (2008) kommer fram till i sin sammanställning av longitudinella studier. Merparten av dessa studier visar att kontakter med rättssystemet och frihetsberövande påföljder har en negativ effekt på senare sysselsättning, arbetslöshet och tidsperioder då man har arbete. Enligt en studie i översikten (Hagan 1993) har kriminella aktiviteter i sig under 18–19-årsålder (enligt självrapporterade uppgifter)

---

¹⁶ För att kunna jämföra de två systemen använder sig Huizinga et al., som tidigare nämnts, av en ganska grov indelning vad gäller påföljd. Se not 14. Texten är inte heller helt tydlig i detta avseende och det refereras oftast endast till "sanctions".

ett signifikant samband med möjligheterna till arbete¹⁷, medan en dom i åldern 18–19 år inte uppvisade ett sådant signifikant samband. Med samma empiriska material, men med andra indelningar och analysmetoder, kommer Nagin och Waldfogel (1995) å andra sidan fram till att en dom hade en kraftig, negativ effekt på arbetsmarknadsanknytning och att lagöverträdelsena i sig inte hade några sådana effekter. Det finns också enligt översikten ett par studier som inte påvisar några effekter av olika kontakter med rättssystemet för framtida sysselsättning.

Sammanfattningsvis är kopplingen mellan påföljd och senare anknytning till arbetsmarknaden inte helt glasklar, det finns som synes olika sätt att resonera på. För vår del är det också beklagligt att åldersgruppen 18–20 år inte särskiljs i studierna. Merparten av de studier och sammanställningar som utforskats pekar dock på att kontakter med rättsväsendet och rättsliga påföljder för ungdomar påverkar möjligheterna till ett framtida arbete på ett negativt sätt.

Effekter och upplevelser av tiden i fängelse

Databassökningarna genererade också ett antal träffar på litteratur som belyser tiden i fängelse för ungdomar/unga vuxna. Det finns en del som talar för att det medför särskilda krav då unga sätts i fängelse. Kriminalvårdsstyrelsen (2001) drar i en rapport slutsatsen att det är en avsevärd skillnad mellan att arbeta med unga som befinner sig på anstalt jämfört med gruppen äldre. Det grundar sig på att unga

- är mer utagerande
- ofta visar mindre respekt och förståelse för krav som ställs
- behöver särskild och mer varierad verksamhet
- kräver att verksamheten drivs i små grupper för att bibehålla koncentration och ordning
- behöver ett stort inslag av träning och av vardagliga bas-kunskaper
- kräver större uppmärksamhet, närvaro och engagemang av personal
- kräver positiva och kontinuerliga kontakter med personal för att nå tillit och trygghet.

Arbetet med unga innebär att det krävs särskild kompetens av personalen. I rapporten påpekas också att äldre intagna generellt kan bedömas ha ett ”menligt inflytande” på unga med anledning av kriminell belastning, missbruk och möjligheter att utöva påtryckningar. De äldre kan också utgöra förebilder som de unga vill efterlikna och leva upp till. Detta har tidigare berörts i resonemangen om

---

¹⁷ Detta kan enligt Hagan förklaras med de sociala kontexter man är förankrad i. Vissa ungdomar har ett socialt kapital genom att vara förankrade i konventionella arbetsrelaterade nätverk som underlättar för dem att hitta och byta arbete. Att vara förankrad i andra nätverk där det i stället begås brott kan däremot distansera en person från kontakter som kan leda till arbete på den legala arbetsmarknaden: "Criminal embeddedness in the delinquent group and the criminal underworld is a liability in terms of prospects for stable adult employment" (Hagan 1994, s. 94 f.).

varför unga tenderar att återfalla i brottslighet i högre grad som en effekt av frihetsberövande straff bland vuxna. Det bör i sammanhanget påpekas att när ovan citerade rapport från Kriminalvårdsstyrelsen publicerades, hade endast en anstalt och ett häkte särskild verksamhet för unga under 21 år.

Forskning som behandlar upplevelsen av fängelset och hur tiden där kan påverka identiteten belyser en rad olika problem. I Harveys (2007) studie av ett sjuttionatal unga brittiska män (18–21 år och uppåt) beskrivs en rad svårigheter som kan uppstå i anpassningen till fängelset. Självskadebeteenden, självmordsförsök, rädsla, känsla av förlust, avsaknad av kontroll och känslor av osäkerhet är något av det som nämns. Å andra sidan relateras inte dessa problem direkt till ålder – det framgår inte om detta skulle vara specifikt för gruppen mellan 18 och 20 år.¹⁸ Två andra studier visar exempelvis på lite motstridiga resultat. Enligt Ireland et al. (2005) var olika psykiska problem vanligare bland personer i fängelse i åldern 19–21 år, jämfört med dem mellan 15 och 17 år. Enligt studien kan detta härledas till att man utvecklar olika ”coping styles” och att den äldre gruppen jämförelsevis oftare använde känslomässiga och undvikande strategier. Gover et al. (2000) fann dock ett motsatt samband i sin studie. Enligt denna studie är de äldre i stället mer kapabla att hantera stressfyllda situationer jämfört med de lite yngre. Van der Laan et al. (2008) drar också i sin översikt om känslomässiga reaktioner hos unga slutsatsen att det föreligger blandade resultat när det gäller sådana reaktioner och ålder i samband med frihetsberövande straff.

I en brittisk studie intervjuades 86 unga män i 18–20-årsåldern vid tre tillfällen: då de nyligen hade anlänt till fängelset, i anslutning till att de skulle frigges samt efter frisläppandet (The Howard League for Penal Reform 2006). Utifrån intervjuerna dras slutsatsen att fängelse kan medverka till att skapa och befästa en viss typ av maskulinitet, präglad av våldsamhet och aggressivitet – ett slags hypermaskulinitet. I och med detta kan fängelse enligt författarna snarare också öka sannolikheten för fortsatt brottslighet än reducera den. I studien framhålls att 18–20-årsåldern för många utgör en tid då man ökar sitt oberoende alltmer, och möjligheten att skapa en identitet som icke-kriminell i detta skede är kritisk för att reducera återfall. Solomon (2004) intar en liknande hållning i en brittisk studie om 18–20-åringar i fängelse. Här påpekas att denna period är en tid av stora förändringar i en individs liv som bland annat innebär att lära sig att navigera rätt i de krav och förväntningar som vuxenlivet ställer. Frihetsberövande under denna period skapar enligt Solomon inte några optimala förutsättningar. I Huizinga och Henrys översikt av longitudinella studier (2008) framkommer att det finns vissa belägg för att rättsväsendets sanktioner leder till en brottslig identitet och ett tankesystem som främjar brottslighet.

Möjligheten finns dock att en frihetsberövande påföljd skulle kunna inverka på dömda ungdomars potential och vilja till förändring. I en australiensisk kvalitativ studie (Ashkar och Kenny 2008)

---

¹⁸ Tillika är det ett problem att studien äger rum i en brittisk kontext.

studerades vilken påverkan frihetsberövande straff har på unga lagöverträdarens beteende och intentioner i fråga om fortsatt brottslighet. 16 ungdomar, i åldern 16 till 19 år (medel 17,95), intervjuades. Utifrån de intervjuades upplevelser menar forskarna att frihetsberövande i sig inte har någon effekt på återfall. Däremot antyder resultaten att frihetsberövande under denna tid kan bidra till att personerna är mer öppna för positiva förändringar. Detta är något som rehabiliterande insatser kan dra nytta av, menar forskarna. Studien, med ett i sammanhanget litet underlag, fokuserar dock som synes på ungdomarnas intentioner, och uppföljningar om hur det faktiskt gick för dem saknas.

Sammanfattningsvis belyses en rad olika problem för de ungdomar som befinner sig i fängelse. Kopplingen till den ålder som är intressant i det här sammanhanget är dock inte helt tydlig, även om vissa studier lyfter fram åldern 18–20 år som en kritisk period för vuxenblivandet och problem med frihetsberövande straff i ljuset av detta.

Frihetsberövande straff i relation till mognadsprocesser

Som tidigare nämnts är det en väl etablerad kunskap att de flesta ungdomar upphör med brott under sena tonåren. Det kan relateras till förändringar i den sociala situationen och i sociala band som sker i samband med vuxenlivet. Ett annat sätt att belysa detta är att se till mognadsprocesser. Detta har tidigare, om än indirekt, berörts något. Databassökningarna fångade upp viss litteratur där det resoneras om straffbarhetsålder, beslutsfattande och ansvarsutkrävande i förhållande till ålder med mera, vilket faller något utanför ramarna för den här sammanställningen (se t.ex. Fionda 2005, Grisso 1996 samt Scott 2000). Dock återfinns också några exempel där den psykosociala mognaden står i centrum.

Åldern 16–24 år beskrivs som viktig för den psykosociala mognaden. Övergången från de sena tonåren till vuxenlivet kräver att många färdigheter koordineras. Tidpunkten då detta på ett gynnsamt sätt ska vävas ihop och avslutas är just i den åldern (Steinberg et al. 2004). I denna kontext menar forskare att ett frihetsberövande straff utgör en svår påfrestning. Utan stöd från signifikanta vuxna och med tillräcklig grad av frihet för att utöva och pröva sin autonomi kan den gradvisa mognadsprocessen komma att störas (ibid.). För unga lagöverträdare kan det upplevas som svårare att återknyta till samhället efter ett frihetsberövande straff då den sedvanliga relationen mellan kronologisk ålder och utvecklingsfaser har blivit störd (Altschuler och Brash 2004).

Den generella ökningen av normbrytande och antisocialt beteende under tonåren gör också att det kan vara svårt att urskilja de ungdomar som kommer att fortsätta att begå brott (Penney och Moretti 2005). Flera riskfaktorer har identifierats¹⁹, men enligt Penney och Moretti har det tagit tid för forskningen att omsätta dessa till explicita riktlinjer för klinisk användning. Många av de riskbedömnings-

---

¹⁹ Se exempelvis Andershed och Andershed (2005) för en översikt om olika riskfaktorer.

instrument som används har också kritiserats för att inte ta tillräcklig hänsyn till dynamiska faktorer som förändras över tid, vilket är särskilt relevant för tonåringar som per definition genomgår många förändringar (ibid.).

Det har också ifrågasatts om det går att identifiera en entydig kronologisk ålder där ökningen i mognad är så pass tydlig att en klar skiljelinje kan motiveras (Cauffman och Steinburg 2000). Mognad är med andra ord något som utvecklas gradvis och vid olika tidpunkter för olika individer. Då det saknas en tydlig gräns mellan mognad och omognad, menar Cauffman och Steinberg att det är viktigt med individuellt anpassade interventioner för ungdomar i påföljdssystemet.

Sammanfattningsvis ger den inhämtade litteraturen en bild av ungdomstiden som en känslig period i en dynamisk mognadsprocess. Frihetsberövande straff synes i detta sammanhang utgöra en särskild påfrestning.

Referenser

- Andershed, H. & Andershed, A-K. (2005). *Normbrytande beteende i barndomen. Vad säger forskningen?* Stockholm: Gothia.
- Altschuler, D.M. & Brash, R. (2004). Adolescent and Teeange Offenders Confronting the Challenges and Opportunities of Reentry. I *Youth Violence and Juvenile Justice*, vol 2, no 1, 72-87.
- Ashkar, P.J. & Kenny, D.T. (2008). Views from the Inside. Young Offenders' Subjective Experiences of Incarceration. I *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, vol 52, no 5, 584-597.
- Bishop, D. (2000). Juvenile Offenders in the Adult Criminal Justice System. I Tonry, M (red.) *Crime and Justice: A Review of Research*, vol 27, 81-167.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2009). *Orsaker till brott bland unga och metoder att motverka kriminell utveckling. En kunskapsinventering*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Cauffman, E. & Steinburg, L. (2000). Reseraching Adoescents' Judgement and Culpability. I Grisso, T. & Schwartz, R.G (red.) *Youth on Trial: A developmental perspective on juvenile justice*. Chicago: University of Chicago Press.
- Fagan, J. A (1996). The comparative advantage of juvenile versus criminal court sanctions on recidivism among adolescent felony offenders. I *Law and Policy*, vol 18, 77-113.
- Farrington, D.P (2008). Building Developmental and Life-Course Theories of Offending. I Cullen, F.T, Wright, J.P & Blevins, K.R (red.) *Taking Stock. The Status of Criminological Theory*. Advances in Criminological Theory, vol 15. New Brunswick: Transaction Publichers.
- Fioanda, J. (2005). *Devils and Angels. Youth Policy and Crime*. Portland: Hart Publishing.

- Garrido, V. & Morales, L. (2007). *Serious (violent or chronic) juvenile offenders: A systematic review of treatment effectiveness in secure corrections*. *Campbell Systematic Reviews* 2007:7.
- Gottfredson, M. & Hirschi, T. (1990). *A General Theory of Crime*. Stanford: Stanford University Press.
- Gottfredson, M. & Hirschi, T. (2001). Control Theory and the Life-Course Perspective. I Piquera, A. & Mazerolle, P. (red) *Life-Course Criminology. Contemporary and Classic Readings*. London: Wadsworth Thomson Learning.
- Gover, A.R., MacKenzie, K.L., & Armstrong, C.S. (2000). Importation and deprivation explanations of juveniles' adjustment to correctional facilities. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 44, 450-467.
- Grisso, T. (1996). Society's Retributive Response to Juvenile Violence: A Developmental Perspective. *Law and Human Behavior*, vol 20, no 3. 229-247.
- Hagan, J. (1993). The social embeddedness of crime and unemployment. *Criminology*, vol 31, 465-492.
- Hagan, J. (1994). *Crime and Disrepute*. Thousand Oaks. Pine Forge Press.
- Harvey, J. (2007). *Young Men in Prison. Surviving and adapting to life inside*. Cullompton: William Publishing.
- Huizinga, D., Schumann, K., Ehret, B. & Elliott, A. (2004). *The Effect of Juvenile Justice System Processing on Subsequent Delinquent and Criminal Behaviour: A Cross-National Study*. Rockville: National Institute of Justice.
- Huizinga, D. & Henry, K.L. (2008). The Effect of Arrest and Justice System Sanctions on Subsequent Behavior. Findings from Longitudinal and Other Studies. I Liberman, A.M. *The Long View of Crime: A Synthesis of Longitudinal Research*. New York: Springer.
- Krantz, L. & Lindsten, K. (2008). *Kriminalvårdens redovisning av återfall. Uppföljning t.o.m. 2006*. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen.
- Kriminalvårdsstyrelsen (2001). *Unga män i anstalt och häkte. Slutrapport*. Norrköping: Kriminalvården.
- Ireland, J.L., Boustead, R., & Ireland, C.A. (2005). Coping styles and psychological health among adolescent prisoners: A study of young and juvenile offenders. *Journal of Adolescence*, 28, 411-423.
- Laub, J.H. & Sampson, R.J (2003). *Shared Beginnings, Divergent Lives. Delinquent Boys to Age 70*. London: Harvard University Press.
- Laub, J.H. & Sampson, R.J & Sweeten, G.A. (2008). Assessing Sampson and Laub's Life-Course Theory of Crime. I Cullen, F.T, Wright, J.P & Blevins, K.R (red.) *Taking Stock. The Status of Criminological Theory*. *Advances in Criminological Theory*, vol 15. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Lilly, J.R., Cullen, F.T & Ball, R.A. (2007). *Criminological Theory. Context and Consequences*. Thousand Oaks: SAGE.
- Lipsey, M. (1995). What do We Learn from 400 Research Studies on the Effectiveness of Treatment with Juvenile Delinquents? I

- McGuire, J. (red.) *What Works: Reducing Reoffending. Guidelines from Research and Practice*. Chichester: Wiley.
- Lipsey, M.W. & Wilson, D.B. (1998). Effective Intervention for Serious Juvenile Offenders. A Synthesis of Research. I Loeber, R. & Farrington D.P. (red.) *Serious & Violent Offenders. Risk Factors and Successful Interventions*. London: SAGE.
- Lipsey, M.W. (2009). The Primary factors that Characterize Effective Interventions with Juvenile Offenders. A Meta-Analytic Overview. I *Victim & Offenders*, 4:2, 124-147.
- Lösel, F. (1995). The Efficacy of Correctional Treatment: A Review and Synthesis of Meta-Evaluations. I McGuire, J. (red.) *What Works: Reducing Reoffending. Guidelines from Research and Practice*. Chichester: Wiley.
- Lösel, F. (1996). Working with Young Offenders: The Impact of Meta-Analyses. I Hollin, C.R. & Howells, K. (red.). *Clinical Approaches to Working with Young Offenders*. New York: Wiley & Sons Ltd.
- Matsueda, R.L. & Heimer, K. (2004). A Symbolic Interactionist Theory of Role-Transitions, Role-Commitments, and Delinquency. I Thornberry, T.P. (red.) *Developmental Theories of Crime and Delinquency*. Advances in Criminological Theory, vol 7. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Moffitt, T. E. (1993). Adolescence-Limited and Lifecourse-Persistent Antisocial Behaviour: A Developmental Taxonomy. I *Psychological Review*, vol 100, 674-701.
- Moffitt, T.E. (2008). Life-Course Persistent versus Adolescence-Limited Antisocial Behavior. I Cullen, F.T, Wright, J.P & Blevins, K.R. (red.) *Taking Stock. The Status of Criminological Theory*. Advances in Criminological Theory, vol 15. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Morales, L.A. , Garrido, V. & Sanches-Meca, J. (2010). *Treatment Effectiveness in Secure Corrections of Serious (Violent or Chronic) Juvenile Offenders*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Muncie, J & Goldson, B. (red.) (2006). *Comparative Youth Justice. Critical Issues*. SAGE: London.
- Myers, D.L. (2003). The Recidivism of Violent Youths in Juvenile and Adult Court. A Consideration of Selection Bias. I *Youth Violence and Juvenile Justice*, vol 1 no 1, 79-101.
- Myers, D.L. (2005). *Boys Among Men. Trying and Sentencing Juveniles as Adults*. Westport: Praeger.
- Nagin, D. & Waldfogel, J. (1995). The effects of criminality and conviction on the labor market status of young British offenders. *International Review of Law and Economics*, vol 15, 109-126.
- Penney, S. R. & Moretti, M.M. (2005). The Transfer of Juveniles to Adult Court in Canada and the United States: Confused Agendas and Compromised Assessment Procedures. *International Journal of Forensic Mental Health*, vol 4, no 1, 19-37.
- Pettersson, T. (2009). *Återfall i brott bland ungdomar dömda till fängelse respektive sluten ungdomsvård*. SiS följer upp och utvärderar 2/10. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.

- Redding, R. E. (2010). *Juvenile Transfer Laws: An Effective Deterrent to Delinquency?* Juvenile Justice Bulletin. U.S. Department of Justice.
- Redding, R. E. (2003). The Effects of Adjudicating and Sentencing Juveniles as Adults. I *Youth Violence and Juveniles Justice*, vol 1, no 2, 128-155.
- Redondo, S., Garrido, V., & Sánchez-Meca, J. (1997). What works in correctional rehabilitation in Europe: A meta-analytic review. In S. Redondo, V. Garrido, J. Pérez, & R. Barberet (red.). I *Advances in psychology and law: International contributions*. s. 499–523).
- Redondo, S., Sanchez-Meca, J. & Garrido, V. (1999). The Influence of Treatment Programmes on the Recidivism of Juvenile and Adult Offenders: An European Meta-analytic Review. I *Psychology, Crime & Law*, vol 5, 251-278.
- Redondo, S., Sánchez-Meca, J. & Garrido, V. (2002). Crime treatment in Europe: A final view of the century and future perspectives. In McGuire, J. (red). I *Offender rehabilitation and treatment: Effective programmes and policies to reduce re-offending*. Chichester: Wiley.
- Sampson, R.J & Laub, J. H. (2001). A Life-Course Theory of Cumulative Disadvantage and the Stability of Delinquency. I Piquera, A. & Mazerolle, P. (red) *Life-Course Criminology. Contemporary and Classic Readings*. London: Wadsworth Thomson Learning.
- Scott, E. (2000). Criminal Responsibility in Adolescence: Lessons from Developmental Psychology. I Grisso, T. & Schwartz, R.G (red.) *Youth on Trial: A developmental perspective on juvenile justice*. Chicago: University of Chicago Press.
- Sherman, L.W. Gottfredson, D.C., McKenzie, D.L. J., Edck, J, Reuter, P. & Bushway, S.D. (1998). *Preventing Crime: What Works, What Doesn't, What's Promising*. Department of Criminology and Criminal Justice: University of Maryland.
- Solomon, L. (2004). *A lost generation: the experiences of young people in prison*. London: Prison Reform Trust.
- SOU 2004: 122. *Utvärdering av 1999 års påföljdsreform*. Stockholm: Fritzes.
- Steinberg, L., Chung, H.L. & Little, M. (2004). Reentry of Young Offenders from the Justice System. A Developmental Perspective. *Youth Violence and Juvenile Justice*, vol 2 no 1, 21-38.
- The Howard League for Penal Reform (2006). *Out for Good. The resettlement needs of young men in prison*. London.
- Tonry, M. & Doob, A.N. (2004). Varieties of youth justice. I Tonry, M. & Doob, A.N. (red.) *Youth crime and youth justice. Comparative and cross-national perspectives. Crime and Justice. A review of research*. Vol 31, 1-20. University of Chicago Press.
- Uggen, C. (2000). Work as a Turning Point in the Life Course of Criminals: A Duration Model of age Employment, and Recidivism. *American Sociological Review*, vol 67, 529-546.

- Van der Laan, A.M., Vervoorn, L., van der Schans, C.A., Bogaerts, S. (2008) *Being inside. An explorative study into emotional reactions of juvenile offenders to custody.* WODC, Ministry of Justice. The Hague.
- Villettaz, P., Killias, M. & Zoder, I. (2006). *The Effects of Custodial vs. Non-Custodial Sentences on Re-Offending: A Systematic Review of the State of Knowledge.* Campbell Systematic Reviews 2006:13.

Brottsförebyggande rådet/National Council for Crime Prevention

BOX 1386/TEGNÉRGATAN 23, SE-111 93 STOCKHOLM, SWEDEN

TELEFON +46 (0)8 401 87 00 • FAX +46 (0)8 411 90 75 • E-POST INFO@BRA.SE • WWW.BRA.SE